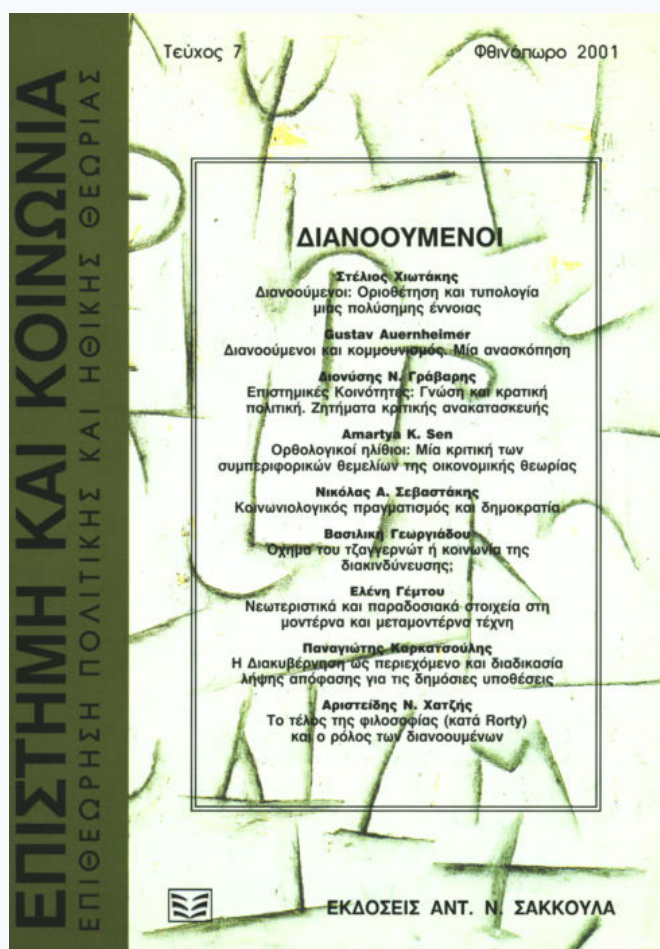

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 7 (2001)

Διανοούμενοι

Το τέλος της φιλοσοφίας (κατά Rorty) και ο ρόλος των διανοουμένων

Αριστέιδης Ν. Χατζής

doi: [10.12681/sas.634](https://doi.org/10.12681/sas.634)

Copyright © 2015, Αριστέιδης Ν. Χατζής

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χατζής Α. Ν. (2015). Το τέλος της φιλοσοφίας (κατά Rorty) και ο ρόλος των διανοουμένων. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 7, 225–238. <https://doi.org/10.12681/sas.634>

Βιβλιογραφικό Δοκίμιο

Το Τέλος της φιλοσοφίας (κατά Rorty) και ο ρόλος των διανοουμένων

Αριστείδης Ν. Χατζής*

Richard Rorty, *Philosophy and the Mirror of Nature* (Princeton: Princeton University Press, 1979). Ελληνική μετάφραση: Richard Rorty, *Η Φιλοσοφία και ο Καθρέφτης της Φύσης*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2001, Μετάφραση: Πάρις Μπουρλάκης & Γιώργος Φουρτούνης, Επιμέλεια: Φιλήμων Παιονίδης, 538 σελ.

Richard Rorty, *Achieving Our Country: Leftist Thought in Twentieth-Century America* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1998). Ελληνική μετάφραση: Ρίτσαρντ Ρόρτυ, *Η Αριστερή Σκέψη στην Αμερική του 20ου Αιώνα (Πραγματώνοντας τη Χώρα μας)*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2000, Μετάφραση: Θάνος Χατζόπουλος, Επίμετρο: Γιούργκεν Χάμπερμας (μετάφραση επιμέτρου: Κωνσταντίνος Καβουλάκος), 209 σελ.

Richard A. Posner, *Public Intellectuals: A Study of Decline* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2002), 416 σελ.

Ο Richard Rorty (1931), ομότιμος πλέον καθηγητής φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Stanford είναι σήμερα ένας από τους διασημότερους σύγχρονους αμερικανούς φιλοσόφους, μεταξύ των άλλων διότι συχνότατα δεν διστάζει να εγκαταλείψει τους 'πύργους από ελεφαντόδοντο' της ακαδημαϊκής κοινότητας προκειμένου να υποστηρίξει τις πολιτικές του απόψεις, οι οποίες κυρίως μας ενδιαφέρουν εδώ. Είναι δηλαδή ένας 'δημόσιος διανοούμενος'

* Λέκτορας Φιλοσοφίας του Δικαίου και Θεωρίας των Θεσμών, Πανεπιστήμιο Αθηνών

(*public intellectual*), ένας διανοούμενος που δεν διστάζει να εκτεθεί στη δημόσια συζήτηση προκειμένου να υποστηρίξει τις απόψεις του σε μια σειρά πολιτικών και κοινωνικών ζητημάτων. Το ενδιαφέρον όμως έγκειται στο γεγονός πως ο ίδιος ο Rorty είναι ιδιαίτερα ανυπόμονος απέναντι στους άλλους διανοούμενους (και ιδιαίτερα τους αριστερούς), στους οποίους απευθύνεται ένα από τα βιβλία του που πρόσφατα μεταφράστηκε στα ελληνικά.

Η κριτική του αυτή παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και για το ελληνικό κοινό. Πριν όμως συζητήσουμε τις σχετικές απόψεις του, θα πρέπει πρώτα να παρουσιάσουμε με συντομία τη φιλοσοφική του σκέψη, έτσι ώστε να εντάξουμε στη συνέχεια σ' αυτήν και τις πολιτικές του ιδέες, ιδίως όπως αυτές αναπτύσσονται στο βιβλίο του για την αμερικανική Αριστερά. Αποτελεί λοιπόν ευχάριστη σύμπτωση το γεγονός ότι δύο αντιπροσωπευτικά βιβλία του Rorty (το ένα από τα οποία αποτελεί το σημαντικότερο φιλοσοφικό έργο του) μεταφράστηκαν στα ελληνικά σχεδόν ταυτόχρονα και ότι από τα βιβλία αυτά ο Έλληνας αναγνώστης μπορεί να αποκτήσει μια ολοκληρωμένη εικόνα για το φιλοσοφικό έργο του Rorty αλλά και για τις πολιτικές του απόψεις.

Με την ευκαιρία αυτή θα παρουσιάσουμε επίσης το τελευταίο βιβλίο του σημαντικότερου σύγχρονου Αμερικανού θεωρητικού του δικαίου, του δικαστή (και καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου) Richard A. Posner για το ίδιο θέμα (το ρόλο των διανοουμένων). Ο Posner, αν και έχει επηρεαστεί βαθύτατα από το νέο-πραγματισμό του Rorty,¹ του έχει ωστόσο ασκήσει και ο ίδιος ενδιαφέρουσα κριτική, την οποία ο τελευταίος φαίνεται να αποδέχεται σε μεγάλο βαθμό.²

Η *Φιλοσοφία και ο Καθρέφτης της Φύσης* (1979) θεωρείται το σημαντικότερο φιλοσοφικό έργο του Rorty (αν και σε μεταγενέστερα βιβλία και άρθρα έχει επεξεργαστεί σε μεγαλύτερο βαθμό κάποιες απόψεις του σε ζητήματα για τα οποία δέχθηκε σφοδρή κριτική). Στο βιβλίο αυτό επιτίθεται στην παραδοσιακή φιλοσοφία (κυρίως στην αναλυτική), χαρακτηρίζοντάς την ουσιαστικά ως μια αποτυχημένη προσπάθεια ανεύρεσης θεμελιακών και απόλυτων αρχών (θεμελιοκρατία) για την αλήθεια, το νου, τη γνώση, τη γλώσσα, την ηθική και την κοινωνία και υποστηρίζοντας ότι το μόνο που κατόρθωσε ήταν η ορθολογικοποίηση και συνακόλουθα η διαιώνιση των προσωπικών προκαταλήψεων των φιλοσόφων. Ανατρέχοντας στην ιστορία της φιλοσοφίας, ο Rorty υποστηρίζει πως σε κάθε εποχή η φιλοσοφική συζήτηση καθοριζόταν καταλυτικά από τις ιστορικές συνθήκες και προσαρμοζόταν σ' αυτές, καθιστώντας επομένως και τις σχετικές θεωρίες εφήμερες καθώς η 'αλήθεια' που αναζητούσε αποτελούσε έκφανση των εκάστοτε κοινωνικών πρακτικών.

Είναι λοιπόν λάθος να αντιμετωπίζεται η φιλοσοφία ως η επιστήμη της αναζήτησης της αλήθειας (ένα υποκατάστατο της θρησκείας), εφόσον στην πραγματικότητα δεν αποτελεί κάτι παραπάνω από ένα συνονθύλευμα προσωπικών απόψεων και στην καλύτερη περίπτωση μία άποψη στα πλαίσια της 'συζήτησης του ανθρώπινου γένους'. Αυτό διότι κατά τον Rorty, ο ανθρώπινος νους προβάλλει απλά την υποκειμενική αντανάκλαση του αντικειμενικού εξωτερικού κόσμου και όχι μια ακριβή αναπαράσταση της προϋπάρχουσας πραγματικότητας ('αναπαραστατική ψευδαίσθηση'). Ο νους δεν είναι ένας καθρέφτης που αντανακλά την πραγματικότητα,³ δεν είναι καν κάτι περί του οποίου πρέπει κανείς να διατηρεί μια 'φιλοσοφική' άποψη. Είναι έτσι επόμενο πως για τον Rorty δεν μπορεί να υπάρξει γνώση που να πηγάζει από την πνευματική ή γλωσσική αναπαράσταση της πραγματικότητας.

Η θεωρία της υποτιθέμενης απόλυτης διάστασης (*polarity*) του νου και της εξωτερικής πραγματικότητας (οφειλόμενη στον πλατωνικό μεταφυσικό ιδεαλισμό⁴ που αναβίωσε επιτόλαια χάρη στους Descartes⁵, Locke και Kant) αποτελεί τη βασική αιτία αποτυχίας της παραδοσιακής ηθικής φιλοσοφίας, η οποία δεν μπορεί να προσφέρει κάτι περισσότερο απ' ό,τι προσφέρει η καλή λογοτεχνία (ο ίδιος θεωρεί τη φιλοσοφία κατηγορία της λογοτεχνίας) που μας ευαισθητοποιεί, καθώς μας εξοικειώνει με τις ανάγκες και τις αξίες των άλλων.⁶

Απορρίπτει έτσι ο Rorty το ρόλο του φιλοσόφου (και του διανοούμενου ευρύτερα) ως διαμεσολαβητή στη σχέση νου και φυσικής πραγματικότητας (ιδιαίτερα τη θεωρία της αναπαραστατικότητας του λογικού θετικισμού),⁷ καθώς ασχέι έντονη κριτική στην εικόνα του φιλοσόφου ως υπερόπτη δικαστή των ιδεών που φιλοδοξούν να περιγράψουν την πραγματικότητα υποκαθιστώντας τη 'ματία του Θεού' (κατά Hilary Putnam). Ακολουθώντας τον Peirce, υποστηρίζει πως η φιλοσοφική έρευνα δεν πρέπει να στοχεύει στην αναπαράσταση της πραγματικότητας, αλλά στην αποτελεσματική πρακτική δράση. 'Άλλωστε, σύμφωνα με τον James, 'αλήθεια είναι ό,τι είναι καλό για μας να πιστεύουμε', - εννοείται ό,τι είναι ορθολογικά καλό. Η αλήθεια μιας πρότασης εξαρτάται απόλυτα από τη χρησιμότητά της (*cash value*).⁸

Η συζήτηση που ξεκίνησε αναπαράγεται εν μέρει στο επόμενο έργο του (Rorty 1982), όπου διασαφηνίζει κάποια θέματα και απαντά στις κριτικές που δέχθηκε για την 'απόρριψη' της φιλοσοφικής παράδοσης, όχι όμως και της φιλοσοφίας ως εργαλείου (όπως ο ίδιος επιμένει).⁹ Έτσι, για τον Rorty ο ρόλος του φιλοσόφου πρέπει να είναι παιδαγωγικός - διορθωτικός - απομυθοποιητικός (*edifying philosophy*). Ο φιλόσοφος υποχρεούται να απομυθο-

ποιεί τις δοξασίες και να αποστασιοποιείται από τις παρωχημένες αντιλήψεις και συμπεριφορές που κυριαρχούν σε μια κοινωνία. Λίγοι φιλόσοφοι πέτυχαν κάτι ανάλογο (αναφέρει βέβαια τους Wittgenstein, Sellars και Quine, τους James και Dewey, φυσικά το Nietzsche και τον Heidegger, αλλά και το Derrida). Αρχεί ο φιλόσοφος να εγκαταλείψει την αξίωση της περιγραφής της αντικειμενικής πραγματικότητας και να υιοθετήσει την ερμηνευτική προσέγγιση, συνειδητοποιώντας πως κάθε παρόμοια περιγραφή είναι αναγκαστικά υποκειμενική. Αυτό όμως τελικά δεν αποτελεί την 'ακύρωση της φιλοσοφίας';¹⁰

Αρκεί, λοιπόν, για τον Rorty μια περιγραφή ή μία πεποίθηση να γίνεται ευρύτερα αποδεκτή, να επιτύχει το μεγαλύτερο δυνατό βαθμό αλληλεγγύης και διϋποκειμενικής συναίνεσης για να χαρακτηριστεί αληθινή - μια αλήθεια που δεν είναι αιώνια, αλλά εφήμερη. Θα πρέπει εδώ να δοθεί έμφαση στο ότι ο Rorty αντιμετωπίζει με τον τρόπο αυτό τα άτομα όχι ως αντικείμενα προς περιγραφή, αλλά ως παραγωγούς νέων περιγραφών (δηλαδή ιδεών).¹¹ Αυτή εξάλλου η αντίληψη διαπερνά και την πολιτική του σκέψη στο σύνολό της.

Ο ίδιος επιχείρησε να επιτύχει τους παραπάνω στόχους στρεφόμενος αρχικά στη γλωσσολογία και στη 'γλωσσολογική μέθοδο' (ήδη από το 1967 όταν επιμελήθηκε το συλλογικό τόμο *The Linguistic Turn*), δηλαδή ουσιαστικά στην αντίληψη ότι δεν μπορούμε να φιλοδοξούμε πως η σκέψη μας μπορεί να ξεπεράσει τη γλώσσα μας και να αναπαραστήσει μια αντικειμενική πραγματικότητα. Ο ίδιος όμως διαπίστωσε το 1990 (στην επανέκδοση του τόμου) πως αν και η στροφή από τη συνείδηση και την εμπειρία στη γλώσσα αποτέλεσε πραγματική πρόοδο, στην πραγματικότητα το όλο εγχείρημα υπήρξε μια χίμαιρα, καθώς τα επιστημολογικά προβλήματα που πηγάζουν από τη διάσταση νου και εξωτερικής πραγματικότητας δεν επιλύθηκαν, απλά επανεμφανίζονται πλέον ως γλωσσολογικά.

Πολιτικά ο Rorty ανήκει στην παράδοση του αριστερού πραγματισμού (όπως την κληρονόμησε από τον John Dewey),¹² τον οποίο όμως ουσιαστικά μετατρέπει σε 'μεταμοντέρνο νέο- πραγματισμό'.¹³ Ο ίδιος θεωρεί τον εαυτό του αριστερό φιλελεύθερο (*liberal* κατά την αμερικάνικη πολιτική ορολογία), αν και πρακτικώς απομυθοποιεί όλη τη σχετική φιλοσοφική παράδοση, καθώς σχετικοποιεί ακόμα και τις δικές του πεποιθήσεις.¹⁴ Δεν υπάρχουν απόλυτες παγκόσμιες αξίες, απλά αξίες που ενστερνιζόμαστε για διάφορους λόγους, δημιουργώντας έτσι μια *de facto* πλουραλιστική σύλληψη της πραγματικότητας. Ο Rorty ονομάζει αυτή τη προσέγγισή του 'φιλελεύθερη απο-

στασιοποίηση' (*liberal ironism*), καθώς συνεπάγεται την πλήρη αποστασιοποίηση ακόμα και από τις θεμελιώδεις πεποιθήσεις του ίδιου του του εαυτού.¹⁵

Στην πραγματικότητα όμως παραμένει ένας κλασικός φιλελεύθερος (τύπου Mill)¹⁶ που πιστεύει στην απόλυτη αξία της ελευθερίας, ιδιαίτερα της ελευθερίας επιλογής του τρόπου ζωής ('την πλήρη ελευθερία της ανθρωπίνης φύσης να εκτείνεται σε αναρίθμητες, ακόμη και αντικρουόμενες κατευθύνσεις' κατά τον Whitman) καθώς διαχωρίζει απόλυτα την ιδιωτική από τη δημόσια σφαίρα.¹⁷ Ο πραγματισμός του έχει τον πολιτικό στόχο της ανεύρεσης τρόπων μείωσης της δυστυχίας και πραγμάτωσης της ανθρωπίνης προσωπικότητας με μη δογματικό (και φυσικά όσο γίνεται περισσότερο συναινετικό) τρόπο. Όπως και ο Dewey, προτιμά τις πολιτικές μεταρρυθμίσεις σε πολύ συγκεκριμένους τομείς και όχι τις εκ των άνω επιβαλλόμενες ριζοσπαστικές αλλαγές.

Όπως ήταν αναμενόμενο, ο Rorty κατηγορήθηκε και από τη δεξιά ως μηδενιστής και από την αριστερά ως συντηρητικός (Bernstein 1987), διότι ουσιαστικά αποδέχεται κάθε προσωπική ερμηνευτική προσέγγιση χωρίς περιορισμό. Ο ίδιος ο Habermas (έχοντας πιθανόν υπόψη του τον Rorty) έχει ασκήσει κριτική στο μεταμοντερνισμό ως ουσιαστικά συντηρητικό, εφόσον δεν εμπεριέχει κανενός είδους αντίσταση στο *status quo*. Δεν είναι βέβαια τόσο απλά τα πράγματα, όπως αποδεικνύει και το πρόσφατο βιβλίο του για την αριστερή σκέψη στην Αμερική του 20ού αιώνα.

Το βιβλίο αυτό αποτελείται από πέντε διαλέξεις που έδωσε ο Rorty κατά την περίοδο 1995-1997 και επικεντρώνονται όλες σε ένα θέμα: γιατί η Αριστερά έχει μετατραπεί σε απλό θεατή και έχει πλέον πάψει να είναι δρων υποκείμενο, παίκτης; Οι τρεις πρώτες διαλέξεις (μεταγενέστερες από τις δύο τελευταίες που παρουσιάζουν ειδικότερο ενδιαφέρον) δόθηκαν στο Πανεπιστήμιο Stanford την περίοδο 1996-1997 και αυτές θα μας απασχολήσουν κυρίως εδώ.

Στην πρώτη από τις διαλέξεις, ο Rorty νοσταλγώντας τη χρυσή εποχή της 'αισιόδοξης Αριστεράς' των Whitman και Dewey, κατηγορεί τη σύγχρονη 'λόγια' Αριστερά ότι αρκείται στο σαρκασμό και στην έκφραση απέχθειας για τα τεκταινόμενα, δίνοντας προτεραιότητα στην πολιτισμική πολιτική έναντι της πραγματικής πολιτικής, περιφρονώντας την ιδέα ότι οι δημοκρατικοί θεσμοί μπορεί να ξαναφτιαχτούν ώστε να υπηρετούν την κοινωνική δικαιοσύνη. Η σύγχρονη Αμερικάνικη Αριστερά αρέσκεται στη θεωρητικοποίηση του θεατή και όχι στη δράση του συμμετέχοντα. Αυτή όμως η απο-

στασιοποίηση (η απελπισία που έγινε μόδα στους κόλπους της Αριστεράς) έρχεται σε αντίθεση με την εκκοσμίκευση και τον πραγματισμό που δίδαξαν ο Whitman και ο Dewey.

Για τον Rorty, ο Whitman και ο Dewey υπήρξαν οι προφήτες της πολιτικής θρησκείας (*civic religion*), της πρωτότυπης και συνάμα βλάσφημης οπτικής του πραγματισμού: 'την άρνησή του να πιστέψει στην ύπαρξη μιας Αλήθειας που δεν έχει φτιαχτεί από ανθρώπινα χέρια, μιας Αλήθειας που βρίσκεται υπεράνω των ανθρώπινων όντων'. Γι' αυτούς, οι κυβερνήσεις και οι κοινωνικοί θεσμοί έχουν μοναδικό σκοπό ύπαρξης τη δημιουργία ενός νέου είδους ατόμων, 'τα οποία δεν θα υπακούουν σε καμία αυθεντία πέρα από αυτή που στηρίζεται στην ελεύθερη συναίνεση της μεγαλύτερης δυνατής ποικιλίας διαφορετικών μεταξύ τους πολιτών'. Για την Αριστερά ('την παράταξη της ελπίδας'), πρωταρχικός σκοπός της πολιτικής της παρέμβασης πρέπει να είναι 'η ελαχιστοποίηση της οδύνης και η μεγιστοποίηση της ποικιλομορφίας'. Αποτελεί μάλιστα εθνικό στοίχημα η πλήρης 'πραγμάτωση' της ηθικής ταυτότητας της Αμερικής, δηλαδή η συγκρότηση υποκειμένων ικανών 'να κατακτήσουν ακόμη πιο πρωτότυπες, πιο πλούσιες μορφές ανθρώπινης ευτυχίας'.

Το πρόβλημα έγκειται στο γεγονός πως η σύγχρονη Αριστερά, εμπνεόμενη από τη μαρξιστική ιδέα της επιστημονικής αυστηρότητας θέλει να εντάξει τα ιστορικά γεγονότα σε ένα θεωρητικό πλαίσιο, υπερτονίζοντας τη σπουδαιότητα της φιλοσοφίας και αναλώνοντας την ενεργητικότητά της σε πολύπλοκες θεωρητικές αναλύσεις, αδιαφορώντας πλέον για τους κοινωνικούς πειραματισμούς και μη διαθέτοντας όραμα για τη χώρα.

Η δεύτερη διάλεξη επιχειρεί να παρουσιάσει τη μεταρρυθμιστική Αριστερά του πρώτου μισού του εικοστού αιώνα και αποτελεί σε μεγάλο βαθμό μια καταγραφή γεγονότων και κινημάτων της μη-κομμουνιστικής Αμερικανικής Αριστεράς, που έχοντας να παλέψει ενάντια σε ένα αυταρχικό κράτος (ιδίως μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70) και στην οργανωμένη σταλινική-μαρξιστική Αριστερά, κατόρθωσε να επιτύχει ένα μεγάλο μέρος των στόχων της, αλλά απέτυχε οικτρά να αποτρέψει την επέμβαση στο Βιετνάμ, η οποία υπήρξε και η Νέμεσή της.

Το κείμενο είναι σε μεγάλο βαθμό αυτοβιογραφικό (η οικογένεια του Rorty αλλά και ο ίδιος συμμετείχαν ενεργά στην παλαιά 'μεταρρυθμιστική Αριστερά'), με μεγάλη δόση νοσταλγίας και επομένως σε μεγάλο βαθμό εξιδανικευμένη. Η εμπάθης σε πολλά σημεία διήγησή του θα ξενίσει τον Έλληνα αναγνώστη, όχι τόσο για την υποτιθέμενη 'υπερβολή' της (ονομάζει

τη Σοβιετική Ένωση 'αυτοκρατορία του κακού', δεν διστάζει να αυτοχαρκτηριστεί 'φλογερός αντικομμουνιστής', θεωρεί απόλυτα φυσιολογική τη χρηματοδότηση των 'καλόπιστων Αριστερών' από τη CIA, κ.λπ.), όσο για το βαθμό στράτευσης του σ' αυτόν το διμέτωπο αγώνα που φαίνεται να μην έχει αντιληφθεί πλήρως πως έχει λήξει σε μεγάλο βαθμό υπέρ της μεταρρυθμιστικής Αριστεράς. Ίσως το πιο ενδιαφέρον σημείο της αφήγησής του αποτελεί η έκφραση της απογοήτευσής του για την αποτυχία της Αμερικής να ηγηθεί των δημοκρατικών και προοδευτικών δυνάμεων παγκοσμίως, όταν μπορούσε να συντρίψει εύκολα όλα τα είδη ολοκληρωτισμού. Όμως παρουσιάζει ανάγλυφα τη διάσπαση της Αμερικανικής Αριστεράς στα μέσα της δεκαετίας του '60, καθώς και τη γέννηση της 'Νέας Αριστεράς' (η μεγαλύτερη επιτυχία της οποίας υπήρξε ότι έβαλε τέλος στον πόλεμο του Βιετνάμ, κάτι πού δύσκολα θα κατόρθωνε - αν υποθέσουμε ότι το επιθυμούσε - η παλαιά μεταρρυθμιστική Αριστερά).

Στην τρίτη και σημαντικότερη διάλεξη του (καθώς και στην πέμπτη), ο Rorty ασχολείται με τη σύγχρονη Αμερικανική 'λόγια' Αριστερά. Αναγνωρίζει βέβαια το ρόλο της στην υπέρβαση του οικονομικού ντετερμινισμού της μεταρρυθμιστικής Αριστεράς και τη συμβολή της στη βαθμιαία εξάλειψη των προκαταλήψεων που επέτυχε μέσω της αλλαγής της κουλτούρας των Η.Π.Α. (από την ανοχή του σαδισμού στην ανεκτική κοινωνία της αναγνώρισης της ετερότητας). Όμως όλα αυτά σε βάρος της οικονομικής ισότητας και ασφάλειας: 'Η Αμερικανική Αριστερά έμοιαζε να μην μπορούσε να τα βγάλει πέρα με περισσότερες από μία πρωτοβουλίες κάθε φορά'. Βρέθηκε έτσι ανέτοιμη να αντιμετωπίσει την παγκοσμιοποίηση (ιδίως εκείνη της αγοράς εργασίας) που συνοδεύεται από την εξαθλίωση του εργατικού δυναμικού των αναπτυσσόμενων χωρών, αδυνατώντας να κατανοήσει τα πραγματικά κοινωνικά προβλήματα 'από το δυσθεώρητο ύψος των βιβλίων της'. Η λόγια Αριστερά απέκτησε χαρακτηριστικά που την κάνουν σήμερα να μοιάζει με θρησκεία, καθώς υποκύπτει στον πειρασμό της 'γοθικοποίησης' (η δημοκρατική πολιτεία είναι αναποτελεσματική γιατί δεν δύναται να γίνει υπερφυσική).

Η πρόταση του Rorty για την έξοδο από την κρίση της Αριστεράς είναι απλή και έρχεται σε απόλυτη συμφωνία με το γενικότερο έργο του: Η Αριστερά θα πρέπει να αποβάλλει την τάση της προς τη φιλοσοφία και να προσπαθήσει να κινητοποιήσει την εθνική υπερηφάνεια των Αμερικανών (εθνική υπερηφάνεια που δεν έχει εθνικιστικό χαρακτήρα, αλλά θέτει ως εθνικό στόχο την κοινωνική δικαιοσύνη).¹⁸ Θα πρέπει να απορρίψει τη σκοπιά του αποστασιοποιημένου κοσμοπολίτη θεατή και να αντικαταστήσει τη

γνώση με την ελπίδα - να αρχίσει δηλαδή να αντιμετωπίζει τις ηθικές και επιστημονικές πεποιθήσεις ως εργαλεία για τη μεγιστοποίηση της ανθρώπινης ευτυχίας (να πραγματώσει το αμερικανικό όνειρο) και όχι ως αναπαράστασεις της εγγενούς φύσης της πραγματικότητας.

Ο ορισμός που δίνει ο Rorty στη 'μεταρρυθμιστική Αριστερά' είναι τέτοιος, ώστε δύσκολα θα μπορούσε κάποιος να παραδεχτεί πως με τον έναν ή τον άλλο τρόπο δεν θα μπορούσε να ανήκει σ' αυτήν. Οι μόνοι που δεν χωρούν είναι οι ακραίοι φιλελεύθεροι (*libertarians*), οι μαρξιστές και οι γνήσια συντηρητικοί. Όσοι αποδέχονται τον καπιταλισμό (έστω και ως το μη χείρον σύστημα οικονομικής οργάνωσης), αλλά επιθυμούν την ανακατανομή του πλούτου, χωρούν άνετα στη μεταρρυθμιστική Αριστερά του Rorty.

Αυτή η αένη πορεία προς την πρόοδο δεν φαίνεται να μπορεί να εμποδιστεί από τίποτε (εκτός βέβαια από τη στενοκεφαλιά των συντηρητικών ή το δογματισμό των μαρξιστών). Ορισμένες φορές όμως αυτή η άκρατη αισιοδοξία του Rorty και ο αφελής ωφελιμισμός του ακούγονται τουλάχιστον επιπόλαιοι, ιδίως όταν ο Rorty φαίνεται να μη γνωρίζει και τόσο καλά τους μηχανισμούς του συστήματος της αγοράς, με κυριότερο το νόμο της στενότητας.

Πέραν της οποιασδήποτε κριτικής που μπορεί να αρθρώσει κανείς απέναντι σε ένα τόσο φιλόδοξο και πολλές φορές υπερβολικό βιβλίο, είναι πολύ δύσκολο να μη θαυμάσει τη μοναδικότητα της σκέψης του Rorty, την ιεραποστολική δύναμη των επιχειρημάτων του (ακόμα και μέσα στην αφελειά τους) και πάνω απ' όλα, το γλαφυρό τρόπο με τον οποίο (πολλές φορές 'αδίστακτα') εκφράζεται.

Ο φιλελεύθερος (αλλά μεταμοντέρνος και βαθιά επηρεασμένος από τον Rorty) Richard Posner τον κατηγορεί (όχι άδικα) ότι αδιαφορώντας για το πώς λειτουργεί στην πραγματικότητα μια οικονομία της αγοράς (κάτι που αποδίδει σε άγνοια των βασικών οικονομικών εννοιών) αδυνατεί να συνεισφέρει κάτι ουσιαστικό στην πολιτική συζήτηση. Οι αφελείς θέσεις που εκφράζει ο Rorty, ιδιαίτερα σ' αυτό το βιβλίο (βλ. π.χ. σσ. 56, 100, 102, 107-108),¹⁹ η γενικότερη απόρριψη της Θεωρίας (άρα και των χρησιμότητας για τη μεγιστοποίηση της ωφέλειας οικονομικών θεωριών μεσαίας κλίμακας), η πίστη του στο εύπλαστο του ανθρώπινου χαρακτήρα, καθώς και η υιοθέτηση ψευδο-προφητικών εσχατολογικών θεωριών (βλ. ιδίως σσ. 106-110), είχαν εντοπιστεί από τον Posner πολύ νωρίτερα (Posner 1990: 384-387· 1993). Σύμφωνα με τον Posner (1990: 386), από την ανάλυση του Rorty λείπει κάτι σημαντικό: η γνώση που προέρχεται από την εμπειρία. Ορισμένες φορές

ο Rorty μοιάζει να μην γνωρίζει όχι μόνο οικονομικά, αλλά και ιστορία (Posner 1995: 455-456). Η ρομαντική πίστη του στην απεριόριστη 'πλαστικότητα' της ανθρώπινης φύσης και των κοινωνικών θεσμών τον οδηγεί σε μια ανεδαιγική αισιοδοξία που τον τυφλώνει (1990: 465).

Η κριτική του Posner²⁰ επίσης επικεντρώνεται στην απόρριψη από τον Rorty (υπό την επιρροή του Thomas Kuhn) της επιστημονικής μεθόδου καθώς θεωρεί πως η επιστήμη κυριαρχείται και αυτή από τη συνεχή εναλλαγή παραδειγμάτων.²¹ Αντίθετα ο Posner (φανατικός οπαδός του επιστημονισμού ο ίδιος) πιστεύει πως η γνώση οδηγεί απαραίτητα σε σύγκλιση των ηθικών αντιλήψεων.²²

Στο τελευταίο του βιβλίο ο Posner (2002) ασχολείται και αυτός (όμως πιο συστηματικά από τον Rorty) με το φαινόμενο των διανοουμένων, κυρίως των ακαδημαϊκών, που αποφασίζουν να απευθυνθούν σε ένα ευρύτερο κοινό για να υποστηρίξουν τις απόψεις τους και να το επηρεάσουν - ασχολούμενοι κάποιες φορές και με θέματα εκτός της ειδικότητάς τους που έχουν όμως έναν δημόσιο χαρακτήρα. Αυτοί οι 'δημόσιοι διανοούμενοι' έχουν ως κύριο στόχο τους να επηρεάσουν μια μικρή μερίδα των πολιτών, τους μορφωμένους και ενημερωμένους πολίτες, που με τη σειρά τους διαμορφώνουν την κοινή γνώμη.

Αυτό που απασχολεί τον Posner είναι η αποτυχία (ή και αδυναμία) των διανοουμένων να εκφέρουν έναν λόγο υψηλής ποιότητας, επιστημονικής επάρκειας και απαλλαγμένο από προκαταλήψεις, κάτι που έγινε φανερό στην αποτυχία τους να συνεισφέρουν κάτι ουσιαστικό στην υπόθεση Clinton (η οποία υπήρξε και η αφορμή για τη συγγραφή του βιβλίου).²³ Οι αιτίες για την αποτυχία των διανοουμένων είναι πολλές και η κατακόρυφη πτώση της επιρροής τους οφείλεται σε πολλούς παράγοντες: η βασική αιτία είναι η εξειδίκευση η οποία θυσίασε το εύρος της γνώσης προς χάριν του βάθους. Έτσι, τις περισσότερες φορές η συνεισφορά τους στο δημόσιο διάλογο δεν ξεπερνά το επίπεδο ενός επιτόλαιου και ψευδο-προφητικού πολιτικού λόγου, κάτι που οφείλεται συχνά και στο συνδυασμό επιστημονικής μετριοτήτας και αναπάντεχης δημοσιότητας. Υπό την επιρροή του Rorty, ο Posner εντοπίζει τις προσωπικές προτιμήσεις, τις πολιτικές πεποιθήσεις ακόμα και τα συμφέροντα πίσω από το δημόσιο λόγο των διανοουμένων, τους οποίους διαχωρίζει σε δύο κατηγορίες: τους σχολιαστές της επικαιρότητας από τη μία και τους κριτικούς των κοινωνικών τάσεων από την άλλη. Οι τελευταίοι είναι κυρίως συντηρητικοί ή αριστεροί που νιώθουν άβολα με την ολοένα μεγαλύτερη ατομική και οικονομική ελευθερία (αντίστοιχα) και ειδικεύονται στις

‘ιερειμάδες’,²⁴ δηλαδή στην απαισιόδοξη προσέγγιση στα πράγματα και στην κριτική της νεωτερικότητας. Η αδιαφορία του κοινού (ακόμα και του ειδικού κοινού) απέναντι στις εσχολογικές τους διακηρύξεις και η μηδαμινή ανταπόκριση που συναντούν, τους εξοργίζουν ακόμη περισσότερο, καθώς διαβλέπουν την απόλυτη πλέον κυριαρχία της ‘λαϊκής κουλτούρας’ (*pop culture*), η οποία δεν μπορεί πλέον να ελεγχθεί από αυτούς.²⁵

Χωρίς να ξεχωρίσει τους αριστερούς από τους δεξιούς διανοούμενους (στους οποίους επιτίθεται ισομερώς), ο Posner επιχειρεί να αποδείξει πως τις περισσότερες φορές οι διαφορετικές απόψεις τους δεν οφείλονται στη σύγκρουση αντιτιθέμενων παραδειγμάτων, αλλά καθαρώς προσωπικών αντιλήψεων για τα πράγματα. Αυτό δεν σημαίνει πως απορρίπτει συλλήβδην όλους τους διανοούμενους ή την ίδια την ιδέα του δημόσιου διανοούμενου. Απλά εντοπίζει το πρόβλημα στην ‘αποτυχία της αγοράς των ιδεών’ να θεσπίσει κάποιο είδος ποιοτικού ελέγχου και να επιτρέψει τη διαφοροποίηση των διανοουμένων ανάλογα με την ποιότητα του έργου τους και την επιτυχία των προβλέψεών τους. Ο ίδιος πάντως επιχειρεί να ποσοτικοποιήσει την επιρροή των Αμερικανών διανοουμένων (ιδίως στο 5ο κεφάλαιο), εξάγοντας κάποια χρησιμότητα συμπεράσματα. Όταν επιχειρεί όμως στο τέλος του βιβλίου να προσφέρει κάποιες πιθανές λύσεις στο πρόβλημα του ποιοτικού ελέγχου των ιδεών, μάλλον αποτυγχάνει - όπως και ο ίδιος περίπου παραδέχεται.

Η μελέτη του Posner δεν αποτελεί μόνο μια εξαιρετικά πρωτότυπη, χρήσιμη και σχεδόν εγκυκλοπαιδική παρουσίαση των Αμερικανών διανοουμένων (ιδίως των πολιτικών φιλοσόφων και των θεωρητικών του δικαίου), αλλά και μια πραγματεία απομυθοποίησης του ρόλου τους, της επιρροής τους, ακόμα και της αυτοπεποίθησής τους, που φαντάζομαι ότι θα φανεί χρησιμότητα στον Rorty.

Στην ελληνική έκδοση της *Αριστερής Σκέψης στην Αμερική του 20ού Αιώνα* ακολουθεί ένα μικρό επίμετρο του Γιούργκεν Χάμπερμας (αναδημοσίευση βιβλιοκριτικής σε γερμανική εφημερίδα) που συμπυκνώνει με θαυμάσιο κριτικό (και εντυπωσιακά καλόπιστο) τρόπο τις απόψεις του Rorty. Οι επεξηγηματικές σημειώσεις των Michael Millner και Alisa Schoenbach (αλλά και του μεταφραστή) θα αποδειχθούν κάτι παραπάνω από χρήσιμες για τον Έλληνα αναγνώστη. Η μετάφραση είναι γλαφυρότατη, κατορθώνο-

ντας να αναπαράγει σε μεγάλο βαθμό την απαράμιλλη πρόζα του Rorty. Οι αντιρρήσεις μας είναι πολύ λίγες για να αξίζει να αναφερθούν.

Αν και το έργο των μεταφραστών στη *Φιλοσοφία και ο Καθρέφτης της Φύσης* ήταν σημαντικά δυσκολότερο, το αποτέλεσμα είναι εξίσου αξιέπαινο (κάτι που σίγουρα οφείλεται και στον επιμελητή). Το κείμενο του Rorty είναι αρκετά δύσβατο, μερικές φορές ακόμα και δύστροπο.²⁶ Αν και ο επιμελητής ισχυρίζεται πως ήταν αδύνατον να προστεθούν οι αναγκαίες επεξηγηματικές σημειώσεις (και έχει δίκαιο, διότι θα καθιστούσαν τον όγκο του βιβλίου απαγορευτικό), ομολογώ πως σε αρκετά σημεία ήταν (τουλάχιστον για μένα) απαραίτητες. Όμως και μόνη η μετάφραση αυτού του βιβλίου στα ελληνικά αποτελεί γεγονός.

Τα σημαντικότερα έργα του Richard Rorty:¹

The Linguistic Turn: Recent Essays in Metaphilosophy (editor) (Chicago: University of Chicago Press 1967, 2η εκδ. 1990)

Philosophy and the Mirror of Nature (Princeton: Princeton University Press 1979)

Consequences of Pragmatism (Minneapolis: University of Minnesota Press 1982)

Contingency, Irony, and Solidarity (Cambridge: Cambridge University Press 1989)

Objectivity, Relativism, and Truth [Philosophical Papers I] (Cambridge: Cambridge University Press 1991a)

Essays on Heidegger and Others [Philosophical Papers II] (Cambridge: Cambridge University Press 1991b)

Truth and Progress [Philosophical Papers III] (Cambridge: Cambridge University Press 1998a)

Achieving Our Country: Leftist Thought in Twentieth-Century America (Cambridge, MA: Harvard University Press 1998b)

Philosophy and Social Hope (New York: Penguin 2000)

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ ιδιαίτερα τον Richard Posner για την παραχώρηση του χειρογράφου του υπό έκδοση βιβλίου του.

Σημειώσεις

1. Βλ. ιδίως Posner (1999a), καθώς και Machan (1995) και Rosenfield (1996). Βλ. επίσης Weaver (1992).

2. Είχα την τύχη να παραβρεθώ σε μια εξαιρετική συζήτηση των δύο ανδρών, το Μάρτιο του 1994 στο Σικάγο, όπου ο Rorty φάνηκε να αποδέχεται ένα μεγάλο μέρος της κριτικής του Posner (όπως αποδείχτηκε και στο τελευταίο βιβλίο του - βλ. Rorty 2000).

3. 'Η εικόνα που κρατάει αιχμάλωτη την παραδοσιακή φιλοσοφία είναι αυτή του νου ως μεγάλου καθρέφτη, ο οποίος περιέχει διάφορες αναπαραστάσεις - άλλες ακριβείς, άλλες όχι - και είναι δυνατόν να μελετηθεί με καθαρές, μη εμπειρικές, μεθόδους. Χωρίς αυτή την έννοια του νου ως καθρέφτη, η έννοια της γνώσης ως αναπαραστατικής ακριβείας δεν θα επιβαλλόταν απ' εαυτής'. (Rorty 1979: 26).

4. Ο Rorty αντιμετωπίζει κριτικά (και απορριπτικά) όχι μόνο τον περιφημο διαχωρισμό νου και σώματος, αλλά και άλλους παρόμοιους διυμμούς (ανγκάιο / τυχαίο, εμπειρικό / αναλυτικό, πραγματικό / φανταστικό).

5. Η κριτική στον Καρτέσιο (επηρεασμένη σαφέστατα από εκείνη του Dewey) επικεντρώνεται στον απόλυτο Καρτεσιανό διαχωρισμό του 'εγώ' (self) από τις κοινωνικές πρακτικές και ιδιαίτερα στην αντίληψη ότι το 'εγώ' (ιδιαίτερα ο νους) είναι πρωθύστερο της γλώσσας και της πολιτισμικής ένταξης (acculturation).

6. Δεν αρνείται ωστόσο ότι μια ευρεία συναίνεση μεταξύ των φιλοσόφων, αν και δεν οδηγεί απαραίτητα στην αλήθεια, δημιουργεί πάντως μια αντικειμενική πραγματικότητα που επηρεάζει καταλυτικά τις πεποιθήσεις. Γενικότερα όμως οι απόψεις του βρίσκονται στον αντίποδα της Γκραμσκιανής θεωρίας περί 'ηγεμονίας'. Ο Rorty θεωρεί πως πολύ σημαντικότερο από τους φιλοσόφους στη διαμόρφωση του «λεξιλογίου» που καθορίζει την πνευματική μας ταυτότητα είναι οι προσωπικότητες που αποτελούν τους θεμέλιους λίθους του πολιτισμού μας (όπως ο Freud, ο Einstein, ο Martin Luther King, αλλά και οι Beatles).

7. Σύμφωνα με τη θεωρία της αναπαραστατικότητας (representationalism), μπορούμε να προσεγγίσουμε τον κόσμο μόνο μέσα από τις ιδέες που τον αναπαριστούν και όχι άμεσα. Αντικείμενο της φιλοσοφίας αποτελεί η αξιολόγηση της συμβατότητας των διαφόρων ιδεών με την αντικειμενική πραγματικότητα.

8. 'Από τη σκοπία του πραγματισμού το να πούμε πως αυτό που είναι ορθολογικό να πιστεύουμε σήμερα μπορεί να μην είναι αληθινό, σημαίνει απλά πως ίσως κάποιος να εμφανιστεί αύριο με κάποια καλύτερη ιδέα'. (1991a: 22).

9. Διαχωρίζει τη Φιλοσοφία (με κεφαλαίο Φ - στην οποία ασκεί κριτική) από την φιλοσοφία (με μικρό φ) την οποία ο ίδιος επιθυμεί (1982: xiv-xvii).

10. 'Πιστεύω πως η αναλυτική φιλοσοφία έφτασε στο απόγειό της με τον Quine, τον ύστερο Wittgenstein, τον Sellars και τον Davidson - που σημαίνει ότι υπερβαίνει και ακυρώνει τον εαυτό της'. (1982: xviii).

11. Βλ. όμως Hill (1997) για τις αντιφάσεις της αντίληψης πως η ανθρώπινη φύση είναι τελικά μια 'άδεια κατηγορία' (κάτι που ούτε ο Wittgenstein δεν αποδέχεται εφόσον ομιλεί για την 'κοινή συμπεριφορά του ανθρώπινου είδους').

12. Για τον πραγματισμό, βλ. Murphy (1990) (όπου και σχετικός πρόλογος του Rorty).

13. Ο Rorty όμως δεν φαίνεται να συμμερίζεται πλήρως την κριτική της νεωτερικότητας των ριζοσπασιών μεταμοντέρνων, καθώς τελικά αποδέχεται όχι μόνο το πολιτιστικό κεκτημέ-

νο του διαφωτισμού αλλά ακόμα και την έννοια της ορθολογικότητας (παρά την περί του αντιθέτου εντύπωση που ο ίδιος επιθυμεί να καλλιεργεί - βλ. έτοι Τσινόρεμα 1991: 193).

14. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι ο άκρατος σχετικισμός του συχνότατα αυτο-αναφέρεται. Βλ. Τσινόρεμα (1991: 214-218).

15. Για το αν τελικά ο Rorty μπορεί να ξεφύγει από τη θεμελιοκρατία (*foundationalism*), βλ. τον ενδιαφέροντα διάλογο των Yates (1989a· 1989b) και Davis (1989).

16. Βλ. ιδίως Beiner (1993).

17. Η έμφραση που δίνει στις διαδικασίες θυμίζει την 'επιστημολογική δημοκρατία' του Putnam.

18. Ο Rorty δεν είναι βέβαια εθνικιστής, αλλά ούτε απλά πατριώτης. Θα χαρακτηρίζαμε τις απόψεις του ως έναν ιδιόμορφο, ρεπουμπλικανικού τύπου εθνοκεντρισμό. Βλ. ιδίως Rorty (1989; 1991a) καθώς και Malachuk (2000).

19. Αλλά και αλλού (βλ. π.χ. Rorty 1988: 349-350). Βλ. και Posner (1990: 385-387).

20. Βλ. επίσης Brandom (2000).

21. Αν και θαυμάζει τη δημοκρατική ηθική της επιστημονικής έρευνας. Βλ. και Rorty (1991a: 61-62).

22. Για μια παρόμοια προσέγγιση, βλ. Χατζής (2001).

23. Βλ. Posner (1999b: 199-216, 230-245)

24. Πνευματικός τους πρόγονος όμως είναι ο Σωκράτης και όχι ο Ιερεμίας (Posner 2002: 10).

25. Αυτή είναι μια παρατήρηση την οποία ο Posner δεν κάνει, πιστεύω όμως πως θα συμφωνούσε με αυτήν. Το παράδειγμα της πλήρους αδιαφορίας του ελληνικού κοινού στις ιερεμιάδες περί Big Brother είναι το πλέον πρόσφατο και χαρακτηριστικό.

26. Όποιοι έχει διαβάσει πρόσφατα άρθρα και βιβλία του Rorty θα συμφωνήσουν πως έχει βελτιώσει εντυπωσιακά το ύφος του.

27. Οι παραπομπές στα δύο βιβλία που έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά γίνονται στην ελληνική έκδοση.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Beiner, R. (1993). 'Richard Rorty's Liberalism'. *Critical Review*, 7.
- Bernstein, R.J. (1987). 'One Step Forward, Two Step Backward: Richard Rorty on Liberal Democracy and Philosophy'. *Political Theory*, 15.
- Brandom, R.B., ed. (2000). *Rorty and his Critics*. Malden, MA: Blackwell.
- Davis, W.H. (1989). 'In My Opinion, That's Your Opinion: Is Rorty a Foundationalist?'. *Reason Papers*, 14.
- Hill, G. (1997). 'Solidarity, Objectivity, and the Human Form of Life: Wittgenstein vs. Rorty'. *Critical Review*, 11.
- Machan, T.R. (1995). 'Posner's Rortyite (Pragmatic) Jurisprudence'. *American Journal of Jurisprudence*, 40.
- Malachuk, D.S. (2000). '«Loyal to a Dream Country»: Republicanism and the

- Pragmatism of William James and Richard Rorty'. *Journal of American Studies*, 34.
- Murphy, J.P. (1990). *Pragmatism: From Peirce to Davidson*. Boulder, CO: Westview.
- Posner, R.A. (1990). *The Problems of Jurisprudence*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Posner, R.A. (1993). 'Richard Rorty's Politics'. *Critical Review*, 7.
- Posner, R.A. (1995). *Overcoming Law*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Posner, R.A. (1999a). *The Problematics of Moral and Legal Theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Posner, R.A. (1999b). *An Affair of State: The Investigation, Impeachment, and Trial of President Clinton*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rorty, R. (1988). 'Unger, Castoriadis, and the Romance of a National Future'. *Northwestern University Law Review*, 88.
- Rosenfeld, M. (1996). 'Pragmatism, Pluralism and Legal Interpretation: Posner's and Rorty's Justice Without Metaphysics Meets Hate Speech'. *Cardozo Law Review*, 18.
- Τσινόρεμα, Β. (1991). 'Η «Μετα-Φιλοσοφική Κουλτούρα» του R. Rorty: Τέλος της Θεωρίας ή Νέα Μεταφυσική για Σχετικιστές;'. *Αξιολογικά*, 2.
- Weaver, W.G. (1992). 'Richard Rorty and the Radical Left'. *Virginia Law Review*, 78.
- Χατζής, Α.Ν. (2002). 'Αριστερά και Οικονομική Επιστήμη'. Σε Η. Κατσούλης (επιμ.). *Νέα Σοσιαλδημοκρατία. Περιεχόμενα Πολιτικής - Θεσμοί - Οργανωτικές Δομές*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Yates, S. (1989a). 'Rorty's Foundationalism'. *Reason Papers*, 14.
- Yates, S. (1989b). 'The Skeptic's Dilemma: A Reply to Davis'. *Reason Papers*, 14.